

KRÓNIKÁINK ÉS A NEMZETI HAGYOMÁNY.

I.

A magyar történetírásra nézve egyik legelső és legfontosabb kérdés az, hogy micsoda értékük van hazai krónikáinknak, mint történeti kútfőknek. Ez voltaképpen nem is volt kérdéses nálunk egészen 1876-ig, a mennyiben történetíróink éppen értékűeknek tartották és éppen úgy itélték meg őket, mint a többi közepkori krónikákat általában véve, minthogy ezeknek szerzői és átdolgozói is ugyanolyan műveltségű és hajlamú szerzetesek, vagy általában papi emberek voltak, mint a külföldi krónikák szerkesztői, minélfogva éppen abban a szeilemben dolgoztak, mint többi társaik. — Azonban az 1876. évben új irányt kezdett nálunk *Hunfalvy Pál* a hazai krónikák történelmi értékének megítélésében s ez az új ítélet úgy hangzott, hogy a magyar krónikáknak egész tartalma nem egyéb *mesénél* s azok, mint ilyenek, teljesen *hasznavehetetlenek* a magyarok őstörténetére nézve. Tudósunk mindjárt alkalmazta is ezt az elvet »Magyarország Ethnographiája« című munkájában olyanformán, hogy a magyar nemzet eredete és őstörténete kutatásában egészen mellőzte a magyar krónikák tudósításait és kizárólag külföldi forrásokra támaszkodott.

Hunfalvy Pálnak eme föllépése s az az egész határozottsággal kimondott ítélete, hogy a magyar krónikák egész tartalma »haszontalan mese«: meglepte a magyar irodalom munkásait, a kik ez időtől fogva két táborra oszlottak. A legnagyobb rész hitetlenül rázta és rázza még ma is a fejét; de néhányan meghajoltak a tekintély szava előtt és követték a mester nyomdokait. Még meglepőbb ez az új tan, ha tudjuk, hogy a mester 12 évvel előbb, vagyis 1864-ben, éppen az ellenkezőt hirdette a magyar krónikákról; de legmelegpőbb lesz akkor, ha megértjük ennek az új tannak — a Hunfalvy követői által *kritikainak* nevezett iránynak — keletkezését. Mert a keletkezése és aztán elfogadása nálunk nagyon jellemző mind a kezdeményezőre, mind a mi tudományos állapotunkra nézve.

Hunfalvy Pál 1864-ben a Budapesti Szemlébe (XIX. köt. 1—97. lap) egy terjedelmes dolgozatot írt »*A magyarok eredete*«

czímen, melyben a magyar krónikákat is felhasználta őstörténeti szempontból, névszerint Béla király névtelen jegyzőjét és Kézai Simont. Nemcsak semmi kifogásolni valót nem talál bennük, hanem tudósításukat »méltányolandó történelmi bizonyítékoknak« tartja (80. lap) s egyes adataikat egyeztetni és igazolni igyekszik Julián barát és Plan-Carpini útleírásával s Konstantinus császár, Luitprand és Regino tudósításaival, Mind a kettőnek geographiai ismereteiről úgy nyilatkozik, hogy »hagyományokból alkotják össze az illető országok képét, de azok a hagyományok nem képzeletből valók, hanem a valóságnak emlékezetei, vagy hírei.« (83. l.) Szerinte Kézainak »biztos« forrásai voltak (81. l.) s ennek egyik földrajzi adatát (t. i. Yrcania = Ikran = Ob folyó) még Abulgázival is igazolja. (82. l.) Továbbá Anonymusnak azt az állítását, hogy Kiev alatt *kunok* csatlakoztak a magyarokhoz, így mentegeti: »Azt kell gondolnunk, hogy a Névtelen a kazarok nemzetségét, a kabarokat, tartotta *kunoknak*, — ha erről tudomása volt — vagy a később beköltözött *kunokat* helyezte hibásan Árpád idejébe.« (94. l.) Sőt ekkor még azon az állításon sem ütözik meg, hanem megjegyzés nélkül elfogadja, hogy Kézai szerint már a hunok a *bcsenyők* és *fehcr kunok* földén, *Susdalián* és *Ruthenián* keresztül, Anonymus szerint pedig a magyarok *Susdalon* át jönnek be Pannóniába. (77., 80. és 82. l.)

Tehát 1864-ben még nagy értékű, a valóság emlékezetein és biztos forrásokon alapuló őstörténeti kútfők voltak a magyar krónikák, melyeket méltányolni kell s melyeknek adatait külföldi források is igazolják! De 1876-ban mi lett belőlük? Hasznavehetetlen mesés könyv! — Vajjon mi okozta ezt a Pál-fordulását?

Semmi más, mint *Roesler Róbert* munkája, a »*Romänische Studien*«, mely 1871-ben jelent meg Lipcsében.

Mindenki ismeri nálunk annak a német történeti iskolának irányát és véleményét, melyet *Schlözer* Lajos alapított s a melynek legkiválóbb harcosai *Dümmler E.*, *Büdinger M.* és *Roesler R.* Ennek az iskolának itéletét a magyar krónikákról, 1864-ben is jól ismerte Hunfalvy, de akkor még nem fogadta el. Azonban 7 év múlva a következőt olvasta a »*Romänische Studien*«-ben: »*In Deutschland* hat man noch mancher sorgfältigen Untersuchung die Schrift des anonymen Notars lüngst *als unbrauchbar bei Seite gethan*; höchstens dass in *Oesterreich hie und da ein denkscheuer Kopf* gläubig auf sie hinsieht.... *Allein in Ungarn* tritt der anonyme Notar mit dem ganzen Gewichte ungarischer Nationalität hervor.« (184. l.)

Ez a nagyképűsködéssel hangoztatott itélet aztán megtette a hatását Hunfalvy Pálra; mert a *Romänische Studien* megjelenése után 5 év múlva már ő is az addigi tanításával homlok-egyenest ellenkező véleményt hirdetett a magyar krónikákról.

Be fogom bizonyítani tüzetes összehasonlítással, hogy a magyar krónikák történelmi értékéről 1876 óta fennálló tan úgy

keletkezett nálunk, hogy *Hunfalvy Pál teljesen, minden ízében és árnyalatában magáévá tette és egyszerűen átültette irodalmunkba a német történelmi iskolának ama nézeteit, melyeket Roesler Róbert foglalt tudományos színezetű rendszerbe.*

A) A magyar krónikák értéke általában. Schlözer L. úgy Anonymust, mint a többi magyar krónikát *teljesen hasznavehetetleneknek* tartja.¹ Tökéletesen így ítélnek róluk Dümmler, Büdinger és Roesler, sőt ez utóbbi még azt a következtetést is levonja ebből az állítólagos értéktelenségből, hogy dobjuk a tűzbe mindnyáját.² — Ezzel egyezőleg Hunfalvy Pál is így nyilatkozik 1876-ban »Magyarország Ethnographiájá«-ban: »A magyar krónikák egy *mesevilágban* élnek« (283). S két lappal hátrább még nyomatékosabban: »Azok *igazán* egy mesevilágban élnek« (285). Továbbá: »Anonymus *mint történelmi forrás*, a magyarok őstörténeteire nézve *hasznavehetetlen.*« (292. 1.)

B) A magyar krónikák *főállítása*, t. a hunoktól való származás.

Roesler R. elveti a hun-magyar rokonságot, mint a melynek úgy a nyelvtudomány, mint a történelem ellene mond.³ Ismeretes, hogy Hunfalvy is ostoba mesének tartja a hun-magyar rokonságot, még pedig ugyanazon okokból, melyekből Roesler.

C) Különösen *Anonymus* értéke általában. Az imént idéztem Roesler sorait, melyekben Anonymus könyvét »*unbrauchbar*«-nak nevezi. — Ennek a kifejezésnek egészen hű magyar fordítása a »*hasznavehetetlen*« szó, melyet föntebb Hunfalvynál találtunk szintén Anonymusra vonatkoztatva. Továbbá Roesler azt írja, hogy Schlözer Anonymus krónikáját »egy teljesen tudatlan ember önkényes és szándékos *meséjének* nevezte, oly emberének, ki nemcsak minden történettudományi ismeretben, de még *józan emberi észben is szűkölködő* mesekoholó.«⁴ — De itt már Hunfalvy túltesz a német tudósokon is; mert ő szerinte nemcsak Anonymus könyve, hanem az összes magyar krónikák tartalma: mese; s mert ő már nem csupán Anonymustól tagadja el a józan eszt, hanem mindazoktól, a kik hisznek a magyar krónikák meséinek.⁵

D) Anonymus és a többi krónikák a *részletekben*.

¹ Zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. 1795. a 26., 130. stb. lapokon.

² Zur Kritik älterer ungarischer Geschichte. Megjelent a troppaui gymnasium 1860. évi értesítőjében.

³ Idézve Szabó Károly Kisebb Történelmi Munkái, Budapest, 1873. II. köt. 257. 1.

⁴ Idézve Szabó Károlynál id. m. I. 293. 1.

⁵ Magyarország Ethnographiája 292. lapján ugyanis így nyilatkozik: »*Lehetetlen józanul feltenni*, hogy krónikáink azt, a mit a hunokról beszélnek, bármilyen hazai szóhagyományból, mint első, eredeti forrásból, vették volna.« Ezen okoskodás szerint tehát az, a ki ezt mégis fölteszi, nem lehet józan eszű ember!

1. *Roeslernél* ezt olvassuk: »Man kann sich nicht wundern, dass bei einem Chronisten dieses Schlags die *Chronologie* so vernachlässigt ist, als möglich. Die Zahlen, welche er nicht aus den deutschen Chroniken nahm, sind so werthvoll und vertrauenswürdig, wie die an ihnen hängenden Geschichten« (Rom. Stud. 229). — Ennek megfelelően Hunfalvy Pálnál ezt találjuk: »Krónikáink az *időszámlálással* is úgy bánnak, mint a mese. (Magy. Ethnogr. 284)... A mi krónikáink nem tudnak semmit az időszámlálásról« (u. o. 285).

2. Roesler így ítél Anonymusról: »Aus den ansehnlichsten *Ortsnamen seiner Zeit* sprossen die zahlreichen Geschichten empor, jede Worterklärung ist der Ursprung eines Abenteuers seiner *Helden*« (u. o. 224). — Hunfalvy szintén azt mondja Anonymusról, hogy a saját korabeli helynevekből költ Árpádkorabeli személyeket és történeteket. (U. o. 291.)

3. Roesler szerint: »*Mogor* . . . der nichts anderes ist, als ein *fingirter* Eponymos der Magyaren.« (U. o. 201.) — Ehhez képest Hunfalvy szerint is csak költött név a *Mogor, Magor* ős neve. (299.)

4. Roesler ezt veti szemére Anonymusnak: »Er weiss *nichts* von den *Avaren*, . . . er weiss nichts vom *Avarenreich* überhaupt.« (215.) — Hunfalvy ezt így ülteti át nyelvünkre: »A mi krónikáink nem tudnak egy szót sem az avarokról, a kik 250 évig uralkodtak országunkon.« (285.)

5. Roesler szerint Anonymus semmit sem tud a magyaroknak szövetségéről a kozárokkal a mai *déli Oroszországban*.¹ »A magyaroknak hazánkban első fölléptök előtti viszonyairól a nyugoti népekkel, így a Theophilus császár alatt a Duna melletti harczukról a névtelen jegyző semmit sem tud.«² — Ezt a kifogást Hunfalvy tömörebben így fejezi ki: »A magyar krónikák nem tudnak semmit a magyarok történeteiről a mai keleti és déli Oroszországban.« (283.)

6. Roesler ezt írja: Es muss immer fraglich bleiben, ob *Susdal*, der einstige Hauptort des gleichnamigen russischen Fürstenthums, der 997 zuerst genannt wird, im Jahre 884 schon bestand« (198). 1860-ban még e dologról úgy nyilatkozott, hogy *Susdal* csak a XII. században említetik először s előbb még nem létezett.³ — Hunfalvy ezt mondja: »A magyarok bejöttekor még híre sem vala *Susdálnak*, mert csak 1024-ben említik az orosz évkönyvek s mint önálló fejedelemség csak 1149-ben tűnik fel.« (288.)

7. Roesler könyvében a következőt olvassuk: »Entscheidend ist der Anachronismus, mit welchem der anonyme Notar von *mehreren Herzogen der Russen*, von einem Herzog in *Kijew*,

¹ Idézve Szabó Károlynál Kisebb tört. munkái II. köt. 269. l.

² Ugyanott II. 265. l.

³ Idézve Szabó K. II. 245. l.

einem in *Lodomer* (Wladimir) und einem in *Halicz* redete, da doch im Jahre 882 die mächtige Hand Olegs das Grossfürstenthum von Nowgorod mit dem von Kijew zu einem einzigen grossen Staate vereinigt hat, ausserhalb welches es während des X. Jahrhunderts kein russisches Fürstenthum gab.« (198.) — Ezt a dolgot természetesen Hunfalvynál is megtaláljuk: »Krónikáink nem tudnak semmit azon országok állapotjáról, a melyeken keresztül hozzák a magyarokat (283) (Anonymus) Susdalba hozza a magyarokat, onnan Kiev alá. Nestor szerint azok 898-ban vonulának el Kiev mellett, a mikor ott Oleg uralkodik vala; több orosz fejedelemségről nincsen még akkor szó. Az Anonymus szerint azonban az orosz fejedelmek a kievi és susdali fejedelmek a lodomeriai és halicsi fejedelmek« (290.)

8. Roesler ezt írja: »Bei dem An. Not. werden uns die *Kumanen* als die treuen Freunde und Bundesgenossen des Herzogs von Kijew vorgeführt Gegen die Russen schliessen sie sich den Ungarn an Dem gegenüber zeigt die Geschichte, dass sie aus Wohnplätzen nicht vor der Mitte des elften Jahrhunderts hervorbrachen, worauf sie in unablässigen Kriegen mit den Russen lagen. Der Grossfürst von Kijew mag sie nicht für seine besonderen Freunde gehalten habe, als sie ihn 1067 aufs Haupt schlagen.« (207.) — Hunfalvy Pál: »Anonymus szerint az orosz fejedelmek a *kúnokat* híjják segítségül, holott csak 1061-ben tűnnek fel az első kúnok.« (290.)

9. Roesler ezt a kifogást teszi Anonymus ellen: »Die Gründung von *Halicz* fällt in das XII. Jahrhundert, die von *Wladimir* kaum früher.« (198.) — Ezzel egyezőleg Hunfalvy: »Kiev alól Lodomeria és Halics városaihoz vezeteli magyarjait az Anonymus, ámbár Halics csak 1113-ban említettik meg legelőször.« (290.)

10. Roesler véleménye szerint » weiss er (t. i. Anonymus) über die wahren *ethnographischen Verhältnisse Ungarns* und der Nachbarländer nicht den dürftigsten Bescheid.« (215.) — Ugyanígy ítél Hunfalvy: »A magyar krónikák nem tudnak semmit Magyar- és Erdélyország állapotjárul, mely a magyarok bejövetelét megelőzte.« (283.)

11. Roesler ezt mondja Anonymusra vonatkozólag: »Bei diesem Anlass erfahren wir, dass es in dem gegenwärtigen *Ungarn eine Menge Herrschaften* gab.« T. i. a Duna-Tisza közén Zalán bolgár fejedelem, a Tisza és Erdély közt Menumorot kozár f., a Marostól délre Glád f., Erdélyben pedig Gelou oláh fejedelem (187., 200—201). — Hunfalvynál pedig ezt olvassuk: »Az Anonymus szerint Magyar- és Erdélyországban több fejedelemség vala, midőn a magyarok bejöttek A Duna-Tisza közt van bolgár, a Tiszán túl van kozár, van oláh hatalom« (291).

12. Roesler szerint Anonymus *Zalán* bolgár fejedelemtől beszél, kit a bizánczi írók közül — kik minden bolgár dolgot oly

pontosan tudtak — egy sem ismer.¹ — Hunfalvy ezt így vizsgálja: »Az Anonymus szerint a Duna-Tisza között van bolgár, a Tiszán túl van kozár, van oláh hatalom, melyekről Constantinus császár mitsem tud, pedig világosan megnevezi a Temes, Maros, Kőrös, Tisza folyókat« (291).

13. Roesler megróvja a névtelen jegyzőt azért, hogy a nagy-morva birodalom végromlásáról . . . mit sem tud, hanem a morva birodalomban csehokról, Nyitrában, mint cseh vazallról, Zoborról beszél.² — Természetes, hogy ezért Hunfalvy is megróvja szerzőnket, mondván: »Az Anonymus . . . annál kevésbé tud valamit Morvaországról, mert szerinte a magyarok bejövetelekor a cseh fejedelem embere ült volna Nyitrán (283). A magyarok bejöttekor Zobor, a cseh fejedelem tisztje van Nyitrán« (291).

14. Roesler ezt mondja: »Er (t. i. Anonymus) kennt *Swa-topluk* und seiner Söhne grossmährisches Reich nicht« (215). — Hunfalvy rövidebben így fordítja le: »Az Anonymus még a Svatopluk nevét sem tudja« (283).

Ez a 14. pont, úgy hiszem, untig elég mutatónak arról az eljárásról, hogy miként használta fel Hunfalvy Pál a Roesler könyvét; mert ennyiből is mindenki meggyőződhetik arról, hogy Hunfalvynak vádjai Anonymus és a többi krónikák ellen voltaképpen nem ő tőle erednek.

E) Ha tehát csak ilyenféle meséket tartalmaz az Anonymus könyve, *hogyan lehetett volna értékesebb?*

Erre a kérdésre azt a választ adja Hunfalvy, a mit Roeslertől tanult. Ez ugyanis így nyilatkozik: »Seine Geschichten . . . sind wenig historisch . . . Hätte der Notar sie (die Sagen) uns überliefert, wie er sie überkam und hörte, wir müssten ihm dankbar sein« (230). — Hunfalvy felelete így hangzik magyarul: »Ő (t. i. Anonymus) inkább költő, mintsem történetíró; kár is volt elvetnie a nép költeményét s helyébe a maga képzelődéseit írnia« (289).

F) Minthogy a magyar krónikák egészen véve hasznavehetetlenek a magyar őstörténetre nézve, mivel kell ezek hiányát pótolni?

Erre a kérdésre Roesler R. azt a talpraesett feleletet adja tanácsképpen, hogy legrégebb történetünk kutatásánál kizárólag az *idegen forrásokra* támaszkodjunk.³ — Ezt a jó tanácsot Hunfalvy meg is fogadta, a mennyiben mindjárt Ethnographiájában a magyar nemzet eredete és őstörténete földterítésénél kizárólag a külföldi kútfőkre támaszkodott.

G) De hát egyetlen egy történeti értékű adat sem volna Anonymus könyvében? Nagyon csalódnék, ki ilyen zöldeket gon-

¹ Idézve Szabó Károlynál II. 281. 1.

² Ugyanott 271. 1.

³ Zur Kritik aelterer ungarischer Geschichte. A troppai gymn. értesítője 860-ról.

dolna; mert Roesler maga is megengedi, hogy lehet itt-ott Anonymusban egy-két *igaz és értékes* följegyzés is.¹ Ezt a nagylelkűséget majd a következő pontban fogjuk megérteni. — Hunfalvy kap ezen a jó alkalmon s krónikáink összes adataiból kiválasztja ezt a három nevet: *Togata, Dentumoger*, vagy *Dencia és Joria*, azt állítván róluk, hogy ezek a nemzeti hagyományból jutottak krónikáinkba (285, 286, 287, 292.). Ezt a három nevet is csak azért veszi történeti értékűnek, hogy felhasználhassa a vogul-osztyák és magyar közös eredet bizonyítására.

H) Most üti ki a szeg a fejét a zsákból! Roesler ugyanis azt mondja, hogy Anonymus forrásai nem lehettek régebbi, hazai följegyzések (mert ilyenek nem voltak), hanem csakis külföldi kútfők, még pedig egyenesen *német* krónikák. Nagyon természetes aztán, hogy Anonymusnak a német krónikákból vett adatai egészen hitelesek s éppen ezekből telnek ki ama, föntebb említett »itt-ott található, igaz és értékes följegyzések«. — Ugyanezt a német szellemi felsőbbiséget Hunfalvy Pál is elismeri, mikor úgy nyilatkozik, hogy a magyar nép legeslegelőször a *német* papoktól hallott Attiláról és a hunokról; hogy *német* papok irták meg az u. n. hun-magyar históriát; s hogy a hun-magyar vonatkozású adatok a *német* Nibelungénekből jutottak krónikáinkba (293. s köv.). Óh dicső *német* ész!

A kinek van szeme a látásra, az meg fogja látni a mondotakból, hogy Hunfalvy Pál, mikor 1876-ban a magyar krónikák történelmi értékéről a közfelfogástól egészen eltérő és saját magának addigi meggyőződésével is homlokegyenest ellenkező új tant állított fel, voltaképpen nem tett egyebet, mint *egyszerűen átültette irodalmunkba egy, minden ízében szorgalmasan kidolgozott, teljesen kész rendszert*, — még pedig a nélkül, hogy csak egy árva szóval is megjelölte volna a forrást. Így állván a dolog, ebből három tényrt lehet konstatálnunk: 1. az a vélemény, hogy hazai kútfőink történelmi szempontból teljesen értéktelenek, *idegen (német) eredetű*; 2. ennek az új tannak megteremtése nem számítható be Hunfalvy Pál *kritikai* tehetségének; mert ez Roesler Róbertnek és előzőinek — hogy úgy mondjuk: — érdeme; 3. az új tannak megalapítására szolgáló *bizonyító eljárásban* sem mutatkozik Hunfalvy Pálnak kutató működése; mert ő már egészen kidolgozott, kész rendszert vett át egészében és részleteiben.

Hunfalvy Pál 1883-ban panaszkodott ama gyanúsítás miatt, mintha őt az osztrák kormány régebben megvesztegette volna, hogy a magyar nemzet hitelét rontsa le a finn rokonság hirdetésével.² Ez a gyanúsítás nem találta fején a szeget. A *német*

¹ Idézve Szabó Károlynál II. 291. l.

² Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? Értek. a nyelv- és széptud. köréből, XI. k. I. szám. Bpest, 1883, a 4. lapon. Németül pedig: Vámbéry's Ursprung der Magyaren. Besprochen von Paul Hunfalvy. Wien und Teschen, 1883. a 24. lapon.

tudósok vesztegették meg Hunfalvy gondolkodását, hogy segítsen nekik lerontani a magyar történeti kutfők hitelét!

Hogy mi és mennyi igaz Roeslernek főntebb elsorolt kifogásaiból, az más kérdés; én csak e tannak keletkezését akartam megvilágosítani. Ha aztán már most tudjuk, hogy honnan és hogyan került hozzánk, úgy hiszem, világosabban látunk és többet megértünk, mint eddigelé.

Nincs kényelmesebb dolog a világon, mint az, ha az ember valamire, a mit történeti ismereteinek hiányos volta miatt nem tud megérteni, egyszerűen rámondja, hogy: mese és mint értéktelent eldobja. Ezzel szemben a kritikával dolgozó komoly történetírásban az a helyes eljárás, ha csak egyetlen szerzőnek csupán egy adatát is a világtörténelemnek összes, rendelkezésünkre álló eszközeivel megvizsgáljuk és csak azután mondunk róla ilyen, vagy olyan ítéletet; mert az ellenkező nézetű történetbúvárok közül annak lehet igaza, a ki több adatra és több körülményre alapítja a maga ítéletét. — Ilyen szempontból szándékozom ezúttal megvizsgálni és értelmezni *hazai krónikáinknak ama tudósításait, melyek a mai hazának elfoglalásáig terjedő időre vonatkoznak*. Meg akarom mutatni, hogy ebből a korból *mi az a való történet és mi az a népmonda*, mely az apáról fiúra szállt *nemzeti hagyományból* jutott bele krónikáinkba.

II.

Hazai krónikáink a *hun-magyar rokonságot* kétféleképpen fejezik ki. Egyszer azt mondják, hogy a hun és magyar nemzet: testvér nép, mely két testvértől, t. i. *Hunor* és *Mogor*, vagy *Magor* nevű ősapáktól, származott. Máskor egészen azonosnak veszik a hun és magyar népet, azt mondván, hogy a hunoknak, vagy más néven magyaroknak csak egy része jött be Pannoniába Atila idejében, a Scythiában künn maradt másik része pedig később, Álmos, illetve Árpád vezetése mellett. E felfogás következtében a *huni* és *hungari* nevet fölváltva használják. Atila népét nem csak *huni*-nak, hanem *hungari*-nak is nevezik s viszont Árpád népét majd *hungari*-nak, majd *huni*-nak. E szerint a hunok bejövetelét »primus ingressus *Hungarorum*«-nak s a magyarokét a hunok *visszatérésének* is mondják. Ezért adják a hun fejedelmeknek ezt a címet: Attila, rex *Hungarorum*; vagy: Attila, nepos magni *Magor*. Az egységes nép neve szerintök: »vulgariter Magyarai, sive Huni, latine vero Hungari« (Képes és Budai Kr.). Az ilyen felfogásnak egészen természetes következménye az, ha — Anonymus kivételével — valamennyi krónikánk (még török átdolgozásuk, a Táríkh-i-Üngürúz is) a hunokkal és Attilával kezdi Álmos, illetve Árpád magyarjainak történetét; mert hiszen a *második* bejövetel csak úgy érthető meg teljesen, ha előbb ismerjük az *első* bejövetelt. — Anonymus nem tárgyalja ugyan a hunok

történetét, de azért ő is lépten-nyomon hangoztatja a hunok és magyarok rokonságát, illetőleg eredeti azonosságát. Egy helyen azt mondja, hogy *Athila* az első scythia királynak, *Magognak*, ivadéka volt s ugyanennek véreből származott sokkal későbbben *Vgek*, Álmos apja. Azt pedig, hogy Árpád fejedelem *Athila* sarjadéka, többször emlegeti könyvében *Végre* a honfoglalást azzal indokolja, hogy a scythiai magyarok »fama volante« (vagyis szájhagyományból) hallották, hogy Pannonia egykor annak az *Athilának* birtoka volt, a kitől származott Álmos, ennél fogva ezt a földet keresték fel új hazául.

De mit szól ehhez a *hun-magyar rokonsághoz* Roesler Robert és utána Hunfalvy Pál? Mind a kettő elveti; mert ennek — szerintük — ellene mond a *történelem*. Hunfalvy egész határozottsággal ki meri mondani azt, hogy »sem a *külföldi*, sem a bel-földi *források a IX., X., XI. és XII. századokban még semmit sem tudnak* a hun-magyar eredetről.«¹ S ezen állításának bizonyítékaiképpen fölemlít *tíz* nyugoti krónikát (Pertz kiadásában), melyek a magyarokat a X. és XI. századból *ungri, ungari ungarii*-nak nevezik és soha sem *hunni*-nak.² — E bizonyítást olvasva, megdöbbenve kérdezhetjük: tehát ebből a 10 darab s csupán *nyugat-európai* és csakis *két századra* vonatkozó, kizárólag *latin* nyelvű annalisból áll a *történelem*? Hát a többi nemzeteknek, esetleg más századokból és talán nagyobb számban is, nincsenek történelmi kútfőik? — Továbbá eme tanítását még tetézi a következő nyilatkozatával: »Lehetetlen *józanul* föltenni, hogy krónikáink azt, a mit a hunokrul beszélnek, bármilyen *hazai szóhagyománybul*, mint első, eredeti forrásbul, vették volna. Sőt összes huni tudomásukat még a *latin* és *görög írókból* sem meríthették.« Mindezeket itt csak annyit jegyzek meg, hogy a históriának világos tanuskodását soha még senki ilyen merész hangon nem tagadta el!

Hunfalvy tehát, miután arczul verte *Kliot*, így magyarázza meg a hun-magyar rokonság hitének keletkezését.

Pilgrim passauai püspök (971—991) Magyarországot egyházmegyéjébe óhajtván kebelezni, nemcsak olyan levelet küldött VII. Benedek pápának, a melyben *hazudta* eredményes térítői működését a magyarok között, hanem *pápai bullákat is hamisított* azon célból, hogy érseki méltósággal ruháztassa fel magát. Továbbá ugyanezen egyházi terve előmozdítása végett összegyűjtette és latin nyelven leíratta azokat a *német mondákat*, melyek a burgundok és hunok viszonyáról szóltak. Ezekben a német mondákban rejlik a hun-magyar rokonság csirája. Mert — szerinte — a magyar nép ezeket a német mondákat ismerő keresztyén *német papjaitól*

¹ Századok, 1890. évf. 393. Továbbá: Az oláhok története. Budapest, 1894. I. 233. 1.

² Századok 1890 évf. 394 és Oláhok története I. 234. 1.

hallott *legelőször* valamit Attiláról és a hunokról.¹ Később ezeket a német mondákat németre fordították, azután pedig verses alakba foglalták: és ez a *Nibelungenlied*. Ezzel a Nibelungénekkal azután nálunk is megismerkedtek II. Endre király korában és udvarában.² Már most »a mely magyar, vagy német pap a magyarok eredetét, ősi történeteit írta meg legelőször, az ismervén a Nibelungok énekét, vagy panaszát, kell, hogy kétségtelennek tartotta legyen a hunok és magyarok azonosságát;«³ és így világos dolog, hogy »keresztyén német papok írták meg a hun-magyar atyafiságot s az ú. n. hun-magyar históriát.«⁴ Ennélfogva a hun-magyar eredet »semmi esetre sem« juthatott a magyar krónikába a Nibelungének megtökéletesedése előtt.⁵ Így került végre ez az u. n. »nemzeti hagyomány« a magyar nép közé az *irodalomból*, a krónikákból.⁶

Hunfalvy Pál fölfedezése szerint a hun-magyar rokonság dolga voltaképpen úgy áll, hogy *okmányhamisításból* indult ki s az egész világon senki sem tartotta a magyarokat hun eredetűeknek, csak a *németek*, de azok sem komolyan, hanem csak a népnek mende-mondája. Már pedig *hamisság* és *ostobaság* szülhet-e jót és okosat? Semmi esetre sem! Éppen ezért méltán mondja tudósunk:⁷ »Ha mégis a hun-magyar rokonsági eszme átment a vérünkbe: egy *esztelenséggel*, azaz szellemi betegséggel terheltük meg vérünket.«

Hunfalvy Pálnak most ismertetett *egész tanításából egy szó sem igaz* s annak éppen az *ellenkezője* áll. Arra vonatkozólag, hogy a hun-magyar rokonságban való hiedelem a Nibelungéneken alapszik, röviden konstatalom, hogy *a Nibelungénekekben nincs egyetlen egy sor sem, a melyikből meglehetne tudni a hunok és magyarok azonosságát, vagy rokonságát; ez a dolog egyetlen egy szóval sincs kifejezve benne*. A költő mindössze két helyen alkalmazza az *Ungern*, illetve *Ungerland* elnevezést Attila országának megjelölésére anachronismussal, vagy inkább poetica licentiából; — a miből csak azt lehet megtudni, hogy a hunok *országa* ugyanaz a föld volt, a mi a költő korabeli Magyarország. De ez még nem azt teszi, hogy a magyarok a hunok ivadékai, vagy rokonai. — A mi pedig azt az állítását illeti, hogy a történelem semmit sem tud a magyaroknak hun eredetéről, határozottan kijelentem és be fogom bizonyítani, hogy mióta a világtörténelem (mely nem csupán 10 darab nyugot-európai, latin nyelvű s csak X. és XI. századbéli krónikát foglal magában) tud a hunokról és

¹ Magyarország Ethnographiája 293—296. l.

² Az oláhok története, I. 231—237. l.

³ Az oláhok tört. I. 232. l.

⁴ Magyarország Ethnographiája 293 l.

⁵ Vagyis csak a XIII. század folyamán. (Az oláhok története I. 233).

⁶ U. ott I. 239. l.

⁷ Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? Budapest, 1883. a 3. lapon.

magyarokról: *mindig egyeredetű rokon népnek* ismerte és tartotta őket, le egészen krónikáink idejéig.

A magyaroknak a hunokkal való rokonságát, illetőleg e két népnek eredeti azonosságát kétféleképpen be lehet bizonyítani a világtörténelemből; először azzal, ha a maga valóságában megismerjük a *hún* népség eredetét; másodszer azzal, ha megmutatjuk, hogy a X. és XI. századi nyugot-európai barátoknál ebben a tekintetben sokkal hitelesebb bizánczi görög írók¹ szintén hunoknak ismerték a magyarokat a VI. századtól fogva egészen a XII. századig, vagyis 700 esztendőn keresztül.

A Duna-Tisza mellékét elfoglaló magyarokat az akkori európai írók *ungri*, *ungari*, vagy *hungari*-nak nevezik s attól fogva mind e mai napig az összes európai nemzetek ugyanezen a néven, illetve ennek a névnek az egyes nyelvek különböző sajátosságai szerint idomult alakjain² ismernek bennünket. — Már előbb is, a IX. században, mikor még Atelkuzuban laktak, ezen a néven említik őket: Georgius Monachus (*ungroi*), Hinkmar (*ungri*), Regino (*hungari*) és Nesztor orosz krónikás (*ugri*). — A mint aztán innen visszafelé megyünk régibb időre, a nyelv törvényeinek megfelelőleg ennek a névnek is teljesebb alakjával találkozunk. A IX. század elejére és a VIII. századra vonatkozólag Livianus Philosophus és utána a ravennai névtelen geographus arról tudósítanak bennünket, hogy a Pontus és Maeotis fölött, a Don és Dneper közt elterülő föld neve *Onogoria*. Ez a terület pedig azonos Konstantinus császárnak *Lebediájá*-val, hol éppen abban az időben a *magyarok* (turkok) laktak; miből világossá lesz előttünk, hogy ennek az *Onogoria* helynévnek alapja az *onogor* népnév, mely ismét nem egyéb, mint a későbbi *ungur*, *ungar* nevezet, s az *Onogoria* = *Ungaria*, *Hungaria*.³ — VII. században a Maeotison túl, a Kubán folyó mellékén ismeri Theophanes bizánczi író az *unoguro*-kat, mint a bolgár-kuturgur-unogur szövetséges államnak egyik népét s mint egyúttal a Kaukázus fölött lakó szabirok szomszédait.⁴ — Ugyanezen a területen lakott már a VI. században is, az V. század közepétől fogva, az *onogur*, illetve *unugur*, vagy *hunugur* nép Agathias, Theophylactus Simocatta és Jordanes tanúsága szerint.⁵ — Az V. századbeli Priscus Rhetor említi őket legelőször, *onogur* néven, ebben a hazájukban, hova az ő

¹ Hogy miért hitelesebbek, megmagyarázom »A magyarok eredete, őshazája és vándorlása« cz. dolgozatomban: Századok, 1896. évf. 679—680. l.

² L. erre nézve idézett dolgozatomat a Századok 1896. évf. 787. l.

³ L. »A magyarok eredete, őshazája és vándorlása« cz. dolgozatomat Századok 1896. évf. 796—797. l.

⁴ Id. dolgozatomban, Századok, 1896. évf. 794—795. Továbbá v. ö. Koskinen György finn történetíró munkájával: Nyelvtudományi Közlemények 1865. évf. IV. köt. 251.

⁵ Századok, 1896., 789—792 l.

előadása szerint a Kaszitenger északi részéről, a Volga és Ural folyók közéről költöztek 457 tájban.¹

Az *onogur*, vagy *unugur* népnek azonossága a IX. századbeli *ungri*-k, vagy *ungari*-kkal szemmel látható dolog; mert a Volga mellékéről egészen Pannoniág lépésről-lépésre tudjuk őket kísérni s a nélkül, hogy az V. század közepétől fogva a X. századig az időrendben megszakítást találunk.

Hogy az *onogur*, vagy *unugur* nép mikor költözött a *Volga és Ural folyók közére*, nem tudjuk megmondani; azt azonban a legrégebb török történelmi emlékek, t. i. az ujjur krónikák és a velök egyező sínai évkönyvek nyomán határozottan tudjuk, hogy ez a nép — melyet az ujjur krónikák is *onogur*, *unugurnak* neveznek — a keresztyén időszámítás I. századának utolsó évtizedétől kezdve az *Irtis* felső folyásának mellékén, vagy a sínai annalisok szerint a Balkhas-tóval az Aral-tóig terjedő *Yuepan* tartományban, szóval a *mai kirgiz pusztaságon* lakott.² Ide arról a földről költözött, mely az Altai, Karakorum, Thien-San és Tangnu-Óla hegyek között terül el, *legrégebb hazája* pedig az Orkhon, Tula és Szelenga folyók melléke volt. Ezen a területen laktak hajdan a török nemzetiségű *ujgurok*, vagy *ugurok*, kiket az ezeknek történelmi följegyzéseivel meglepően egyező sínai évkönyvek *hungnu*, vagy *hunnu* és *hún* néven neveztek.³ Idő jártával két ágra szakadtak, melyeket hazai krónikáik *on-ujgur*, vagy *on-ugur* (*un-ugur*) és *tokuz-ujgur*, vagy *tokuz-ugur*-nak neveznek. Az I. század utolsó tizedében, t. i. *Kr. u. 91 tájban* — az ujjur krónikák és a sínai évkönyvek összhangzó tudósítása szerint — a sínaiak megverték őket s ennek következtében és ekkor költözött ki az egyik ágazatuk, még pedig az *on-ugur*, *un-ugur* ág, nyugot felé, a felső Irtis mellékére, illetve Yuepan tartományba, azaz a mai kirgiz pusztaságra.⁴

Ettől az időtől fogva a sínaiak nem beszélnek többé a *hungnu*, *hunnu*, *hún* népről, sem az ujjur krónikák az *onugurok*, vagy *unugurokról*; mert mind a ketten elvesztik őket szem elől; — hanem a helyett a nyugoti, t. i. görög írók kezdenek emlegetni a II. és III. században egy, kelet felől érkezett új népet az Ural folyó mellékén és a Kaszitenger fölött, később a Meotis táján is *khúnoi* (Marinus Tyrius és Ptolemaeus), vagy *unnoi*

¹ Századok, 1896., 787—789. l.

² L. idézett dolgozatomat Századok 1896. évf. 900—901 lapokon; továbbá Tomaschek Vilmos: Centralasiatische Studien. Wien 1877. I. 91—94. Tomaschek szerint a sínai évkönyvekben előforduló *Yuepan* helynév nem egyéb, mint a török *jaban* »désert, plaine vaste et non cultivée«.

³ L. ezt tüzetesen bebizonyítva a Századok 1896. évf. 896—898. lapjain. Az ott mondottakhoz megjegyzem még azt az egyezést is, hogy a hogyan a sínai annalisták leírják a *hunnu* harcsmódorát, az a leírás annyira egyezik Ammianus Marcellinus leírásával a *hunok*ról, mintha egyik a másiktól vette volna. (Neumann Károly: Die Völker des südl. Russlands. Leipzig 1847. 29. l.)

⁴ Századok 1896. évf. 900—901.

(Dionysius P.) néven.¹ Nem sokára, a III. és IV. században, az örményírók is kezdenek beszélni a *hun* népről, mint olyanról, mely a Kaukazustól északra, a Kaszitenger és Maeotis között lakik s mely attól fogva majd szövetségeseik, majd pedig ellenségük az örményeknek. Az örmények közül² a III. század végén s a IV-iknek elején élt Agathangelosz említi legkorábbi időből a *hunokat*, a kik a 227. esztendőben, később pedig Tiridates király idejében (286—341) szövetségeseik voltak az örményeknek a persák ellen; a 320. évből pedig Khorenei Mózes beszél róluk.

A történeteknek szépen egymásra következő sorrendjéből tehát, s azon körülményből, hogy a *keleti források* (ujgur krónikák és sínai évkönyvek) *tudósításait felváltják és megszakítják nélkül folytatják a nyugati kútfők* (a görög és örmény írók), egészen világosan kitűnik, hogy az a nép, melyet a II. századtól fogva az egykorú görög és örmény írók *khún*, *unn* és *hun* néven ismernek az Ural folyó s alsó Volga mellékén, majd a Kaukázus fölött elterülő pusztaságon, voltaképpen nem más, mint az a török nemzetiségű *on-ujgur*, vagy *on-ugur*, *un-ugur* nép, mely az I. század végén az Altai hegység mögül költözött az Irtis mellékére s onnan lassanként előbb-előbb az Ural folyó és Kaszitenger északi része felé. A világtörténelem (mely *különböző nemzeteknek egymással egyező s egymás tudósításait kiegészítő* történeti kútfőiből áll) kétségtelenné teszi nemcsak azt, hogy a II. század eleje előtt nem volt *khún* vagy *hun*, illetőleg *ugur* népség az Ural és Volga folyók vidékén, hanem azt is, hogy *hun*, illetve *ugur* (ujgur) nevű nép az I. század vége előtt csakis az Altai hegységen túl keletre lakott. Másrészt arról sem tud semmit a világtörténelem, hogy abban az időtájtban egynél több olyan *hun* (*khún*, *hunnu*) nép létezett volna, a melynek eredeti, nemzeti neve *ugur* (ujgur) volt. Mindezekből historaiailag bizonyos, hogy az európai nemzetek az *ugur* (ujgur) népnek *on-ugur*, vagy *un-ugur* ágát ismerték és emlegették *khun*, *hun* és *unn* néven a II. századtól fogva.

Ennek, a Volga vidékére költözött *on-ugur* népnek *három törzse* játszott fontosabb szerepet Európa történetében különböző időkben. Annak a törzsnek jelölésére, mely 375-ben kerekedett föl az alsó Volga mellől s az alánokon és góthokon keresztültörve birodalmat alapított a Duna-Tisza mellékén, az európaiak állandóan megtartották a keletiektől hallott *khun*, *hun* nevet. De egy másik törzsükkel mindjárt akkor, hogy megjelent Európa keleti határán, közvetlen érintkezésbe léptek a görögök (457 tájban) s ezért kezdetől fogva a követeiktől hallott nemzeti nevükön, az

¹ L. ugyanott 901., 902 és 904. lapokon.

² L. idézve Lukácsy Kristóf: A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei. Kolozsvár 1870 a 105—106. lapokon és az eredeti örmény szöveget a 47, 48, 49. jegyzetben.

onogur (on-ugur, un-ugur) néven emlegetik őket.¹ Ugy szintén a harmadik törzsükről, az *uar* és *khün* nemzetségről (= *avarok*) is tudják a bizáncziak, hogy az alsó Volga mellett lakó *ogor* (= ugur) népből szakadtak ki; mert mindjárt első föllépésük alkalmával érintkezésbe léptek a görögökkel követségük révén.²

Ez a *hun* népségnek eredete a világtörténelem szerint s mint látjuk, ennek körében bennfoglaltatik a *magyarok* őseinek eredete is.

A világtörténelemben való járatlanság volna azt hinni, hogy 375-ben az egész, ú. n. *hun* népség nyugatra költözött a Duna-Tisza vidékére s hogy nem maradt ott, a Kaukázustól északra, a Kaszitenger és Maeotis között elterülő pusztaságon, valószínűleg a nagyobb része. Hiszen az *on-ogurok* (= unugur, ungar), majd később az *ugurokból* kiszakadt *uaro*k és *khunok* (= *avarok*) még csak azután lesznek ismerősek a görögök előtt s csak azután indulnak el nyugot felé szintén a Volga alsó folyása mellől.

Másrészt pedig az örmény írók a 375 utáni időkből is folytonosan emlegetnek a Kaukázustól északra lakó *hunok*at, a kik tűzzel-vassal pusztítva beütnek Armeniába, vagy az örményekkel szövetkezve Persiába. Így említi őket a 381—384. évek közt Bizánczi Faustus és Meszrob,³ a 432. évből az egykorú Elizeus és Farbetzi Lázár.⁴ A *hunok* a 464 utáni évek valamelyikében szintén beütöttek Armeniába egészen Arczakh tartományáig, mely alkalommal vértanú-halált szenvedett Athanasz, Szent Izsák tanítványa és egy előkelő nő.⁵ Az örmény íróknak ez utóbbi tudósítása bizonyosan arra az eseményre vonatkozik, melyet Priscus Rhetor a 467. évről jegyzett föl, azt mondván, hogy az akatírok, szaragurok s a többi szomszéd népek ebben az évben háborúval valának elfoglalva Persiában; mert tudvalevő, hogy Armenia 428-tól fogva Persia felsőbbsege alatt állt és persa helytartók kormányozták.⁶ — Továbbá a VI. század közepén Prokopius is azt írja egy helyen, hogy a Kaukázustól északra a Maeotistig laknak ama népek, melyeket *hun* néven szoktak összefoglalni; más helyen pedig azt mondja, hogy ugyanott laknak a *hun szabírok* és *más hun* törzsek. Szintígy Theophylactus Simocatta az *avarok* föllépése alkalmával, 558-ban, unnugurokat, *szabírokat* »és más *hunn* népeket ismer a Kaukázus fölött.⁷

Ezek a jó értesüléseken alapuló tudósítások kétségbevonhatatlanul bizonyítják, hogy az a nép, mely a 375. évben nyug-

¹ L. idézett dolgozatomat Századok 1896. évf. 787—788, 902 és 910.

² Ugyanott 902—903.

³ Lukácsy Kr. id. m. 110.

⁴ Lukácsy Kr. 108, 112, 113.

⁵ History of Armenia, by Father Michael Chamich. Translated by Johannes Avdall. Calcutta 1827. I. köt. 281.

⁶ Századok 1896. évf. 790 és 794.

⁷ Századok 1896. évf. 789.

gotra költözött és Atila korában érte el hatalma tetőpontját, csak egyik ága volt az Altai hegység mögül jött *hun*, illetőleg *on-ugur* népek s hogy annak másik fele még jó ideig megmaradt a Maeotis és alsó Volga közén, sőt Atila hunjainak maradványai éppen azért költöztek vissza a Pontus fölé és a Maeotis környékére (mint Jordanis mondja: »ad proprias sedes«), mert azon a tájon laktak régebben elhagyott törzsrökönaik. Csakis ezen a földön s a testvér népekből lehetett egy második, bár kisebbszerű *hun* államot alapítaniok a *Dulo* nemzetségből való fejedelmeknek, t. i. a *bolgár-kuturgur-unogur* szövetséges államot.¹

A hun-magyar rokonságnak másik nemű bizonyítéka pedig az a tény, hogy a görög írók a magyarokat — mióta ezek a Kubán folyó vidékére s a Maeotis mellékére költöztek s aztán attól fogva állandó összeköttetésben voltak a bizáncziakkal — mindig *hunok*nak (unnoi) tartották, egészen a XII. századig s az *onogur*, *unogur*, *ungur* népet egyszersmind *unnoi* (= hunni)-nak is nevezik; sőt vannak X, XI. és XII. századbeli, *latin* nyelvű nyugot-európai kútfők, melyek szintén egy értelemben használják az *ungar* és *hun* neveket.

A VI. századbeli *Agathias*nál ezt a kifejezést olvashatjuk a VI. sz. elejére, vagy az V. sz. végére vonatkoztatva: »az *onogur* nevű *unnok*«. A VII. század elején író *Theophylactus S.* az 558. évből *hunn* népeknek mondja az *unogurokat* és szomszédait, a szabírokat.² *Theophanes* (írt 813-ban) a magyarokat majd *unogurok*nak nevezi, azt mondván róluk, hogy: *hunnok*; majd *unogundur*-nak (a VII. századból); majd egyszerűen csak *hunnak* (unnoi, az 528. évből, Muagernek fejedelemmé választása alkalmából). A mennyiben a VI. századi *Prokopius* azt írja, hogy a *hunnok*nak nevezett népek a Kaukázus fölött laktak és *lakhelyeik a Maeotisig* terjednek: világos, hogy ő itt a *hun* néven az *unogurokat* is érti, minthogy ezek az ő idejében — a többi görög írók szerint — éppen a Kubán és Maeotis mellékén laktak. A IX. század első felében *Georgius Monachus*, Szent István korában pedig *Leo Grammaticus* a magyarokat felváltva *turkoi*, *ungroi* és *unnoi* (= hunni) néven emlegetik. A XI. század második felében élt *Kedrenosz*, a régibb időre vonatkozólag, azt írja, hogy az *unogurok*: *hunn* nép (unnoi). Végre az is köztudomású dolog, hogy *Kinnamosz* János (XII. század) és *Niketasz Khoniatész* (írt 1218-ban) szintén *unnoi*-nak nevezik a magyarokat, — még pedig abban a korban, mikor a magyar királyok és bizánczi császárok összeházasodtak s másféle összeköttetések is álltak fenn Magyarország és Bizáncz között!

¹ Ugyanott 793—795. — A *bolgárok* és *kuturgurok* *hun* voltát l. bebizonyítva a Századok 1896. évf. 793. lapján. Továbbá Menandernél ezt olvassuk: »Kutrigurok, kik hunnoknak is neveztetnek« (idézve Thierrynél: Atila és fiai tört. II. 175).

² Századok 1896. évf. 789. lapon.

A mi a nyugot-európai, latin nyelvű kútfőket illeti, az *Auctarium Cremifanense*-ben ez olvasható a 900. évre vonatkozólag: »huni, qui et Ungari nuncupantur«. A XI. sz. első feléből való *Chronicon Eberspergense* 935-ről szintén ezt írja: »Huni, qui et Ungri«. Az ugyanezen korból való *Chronicon Mediani monasterii* a 917. évből egyszerűen hunoknak nevezi a magyarokat. A *Vita Bennonis Episcopi Osnabrugensis* szerint III. Henrik császár 1051-ben »contra Humos« indított háborút (Pertz XIV. 63). Továbbá a *Monachi Sazavensis continuatio Cosmae* II. Géza királyunkat rex Hunnorum, Magyarországot pedig terra Hunnorum-nak mondja. Végre *Viterbói Gottfriednél* 1185-ben ezt olvashatjuk: »Ungari etiam Huni sunt appellati«.¹

Ez a hat történelmi kútfő éppen úgy a Pertz-féle »Monumenta Germaniae Historica« cz. gyűjteményben van kiadva, mint ama főntebb említett tíz évkönyv, de ezeket Hunfalvy Pál jónak látta észre nem venni!²

Akármit mond tehát a német történelmi iskolának legelszántabb bajnoka, Roesler Róbert és ennek hűséges tolmácsa, Hunfalvy Pál, — *a világtörténelem tanúsága szerint közös eredet kapcsolja össze a hunokat és magyarokat*. Hunfalvy Pálnak a tekintélye ebben a kérdésben semmit sem ér; mert ő csupán 10 darab, s csak X. XI. századbeli latin nyelvű évkönyvre támaszkodik és teljesen ignorálja azokat a részint egykorú, részint közelkorú s minden tekintetben sokkal illetékesebb sínai, ujjgur és görög kútfőket, melyek a keresztény időszerűség I. századától fogva a XII. századig, vagyis 1200 esztendőn keresztül azonos eredetű népek hirdetik a magyarokat Attila hunjaival.

¹ L. ezek közül ötöt idézve Petz Gedeonnál: A magyar hünmonda. Budapest 1885. 84. l.

² Hunfalvy — mint láttuk — 1876-ban azt hirdette, hogy a magyarokat csupán a német monda tartá hunoknak. De 1880-ban »A székelyek« cz. munkájában elismeri, hogy a X., XI. és XII. századokban a germán és új-latin nemzetek s a bizánczi írók, szóval »egész Europa« hunoknak tartja vala a magyarokat (71—72. l.). Azonban ezt a tényt ilyenféle elmagyarázással igyekeznek megfosztani történelmi értékétől: A magyarok éppen úgy pusztították Európát, mint a hunok. »Mi vala természetesebb annál, hogy azon kornak *ijedi* népei és író papjai hunoknak tartásák az ungrokat, vagy magyarokat? Egy országból, Scythiából valók a hunok, az avarok, az ungrok: egy és azonos fajtájú népek tehát mind« (u. o.). Itt Hunfalvy megint *hamis okoskodással* élt; mert olyan gondolatot *csúsztatott be* az okoskodásba, melynek ott semmi helye sincs. *Ráfogott* a X., XI. és XII. századbeli írókra olyan valamit, a mit *azok nem mondanak* s eme ráfogás alapján veti el a hun-magyar rokonságot. Ugyan melyik az a régi író, a melyik *így* indokolja és magyarázza meg a magyaroknak *hun* nevét? Egyik sem! Ha tehát ezt egy sem mondja, sem Hunfalvynak, sem másnak nincs joga belemagyarázni. Az 1890. évben már maga is belátta, hogy ez alaptalan okoskodás, melyen könnyen rajta vesztethet; tehát a Századokban a magyar krónikákról írott dolgozatában és az Oláhok történetében inkább ismét eltagadja, hogy a német mondan kívül más forrás valaha hunoknak tartotta volna a magyarokat. Ámde a mit a régiek egyszer megírtak, az létezik, ha tetszik nekünk, ha nem s azzal nekünk számolnunk kell, nem pedig ignorálnunk!

Egyébiránt azt a 10. nyugot-európai annalist csak *hamis okoskodás* használhatja fel a hun-magyar rokonság ellen. Mert azok egy szóval sem mondják azt, hogy a magyarok *nem hun* eredetűek, csak az *ungri, ungari, vagy hungari* név említése alkalmával nem teszik oda ezt is: »qui etiam Hunni«, mint a többi annálisok. Azzal, a mi megvan valamely kútfőben, lehet valamit bizonyítani, de a nem létezővel senki sem bizonyíthat semmit.

A ki tehát erősen föl nem tette magában, hogy semmi áron sem fog hinni a világtörténelem tanításának, kénytelen lesz meggyőződni róla, hogy a hun-magyar rokonság nem a német mondákból, illetve a Nibelungénekből átvett agyém, vagy Hunfalvy szavaival szólva »esztelenség« és »szellemi betegség«, hanem a magyar nemzet *valósággal* rokona a hun népnek, mert egy eredetű vele a leghitelesebb történeti kútfők tanúsága szerint. Így állván a dolog, méltán föltehetjük ezt a két kérdést:

1. Ha a hun-magyar rokonság nem a *valóság*on alapulna és sem Ázsiában, sem Európában senki sem tartotta volna hun eredetűeknek a magyarokat, csak éppen a németeknek alaptalan mende-mondája (melyből keletkezett a Nibelungének): lehetséges volna-e, hogy ebben a rokonságban hitt és hisz egy egész nemzet annyi századok óta? Erre még akkor is *nemmel* kellene felelnünk ha a hun-magyar rokonság csakugyan ki volna fejezve a német mondában és a Nibelungénekekben; annál biztosabban felelhetünk hát *nemmel*, mivel azokban egy árva szó sem árulja el ezt a rokonságot. Sőt voltaképpen úgy áll a dolog, hogy a keleti és nyugoti egykorú írók — ama 10. latin nyelvű évkönyv kivételével — mindnyájan tudtak a hunok és magyarok rokonságáról, *csak éppen a német monda nem tudott*. Mert hiszen azt olvassuk a »Klage« cz. költeményben, hogy Pilgrim püspök *Magyarországba* is elküldte embereit följegyezni a *hunokról itt élő mondákat*, — s íme az a német monda, mely a Nibelungénekekben fenmaradt, tud ugyan egyet s mást a hunok dolgairól, de arról semmit sem, hogy a magyarok közös eredetűek volnának a hunokkal! Hát nem *egészen megfordítva* látja Hunfalvy Pál a dolgokat, mikor azt mondja, hogy a hun-magyar rokonságról a történelem nem, *csak éppen a német monda* tudott? Holott erről, mint látjuk, még a *magyarországi németek* mondája sem tud!

2. Ha már a hun-magyar rokonság a *valóság*on alapszik: lehetséges volna-e, hogy ennek tudása ne maradt volna fenn a magyaroknál? Erre ismét csak azt kell felelnünk, hogy lehetetlen volna. — Mert mely időponttól számítsuk azt az állapotot, mikor a közvetlen tudomás kezd *emlékezetté* válni? Talán a *IV. század* második felétől, mikor a *hunok* nyugatra költöztek, az *on-ugurok* (= ungarok) pedig ott maradtak a Volga-Ural közén? Igaz, hogy ettől az időtől körülbelül 700 esztendő mult el a legelső magyar krónika szerkesztéseig (400-tól 1100-ig), a mi nagyon hosszú idő,

de még sem olyan hosszú, hogy az emlékezet fonalának okvetlenül meg kellett volna szakadnia. Hiszen az oszmánoknál 700 esztendeig nem pusztán az az emlékezés maradt fenn, hogy ők hajdan az *oguz* nemzettestből szakadtak ki, hanem egész históriás énekek is éltek náluk, melyek még a középzásiai harcokról szóltak s melyeket 1526-ban a mohácsi csata előtt való estén is énekeltek kobzok kíséretében.¹

Ámde ha hallgatunk a történelem tanítására, nem lehet ettől az időtől számítanunk a hunokkal való rokonság tudomásának emlékezteté válását; mert *a magyarok ősei* — a kik az V. sz. közepéig a Volga és Ural folyók közén laktak — *szakadatlanul közvetlen érintkezésben voltak úgy Atila hunjaival, mint a többi, keleten maradt hun törzsekkel.* Ugyanis a leghitelesebb tanútól, Priscus Rhetortól, úgy tudjuk, hogy *Atila*, uralomra jutása után 448-ig maga alá vetette a Scythiában lakó törzseket, majd a hun faju *akatirok*at is, kik ebben az időben az alsó Volga s a Kaspi-tenger északnyugoti részénél laktak és fejedelmökké legidősebb fiát, Ellákot, tette. Azután eme működési középpontból viselt háborút több ízben az ázsiai Scythiában (Tanaistól keletre, a Kaukázus fölött) lakó népek ellen.² Ugyancsak Priscustól tudjuk azt is, hogy *Atila* ura volt *egész* Scythiának; hogy Persia és Media elfoglalására is gondolt, még pedig azért, mert Scythiából *igen rövid úton* oda juthatott volna, mivel a hunok *végző törzsei* nem messze estek Mediától, csak egy nagy hegységen (= Kaukázus) kellett volna átkelni³ Végre arról is Priscustól értesülünk, hogy a magyarok ősei, az *onogurok*, vagy *unugurok*, abban az időben éppen ezen a földön, az akatirok szomszédságában, a Volgán túl laktak, — minélfogva nem igaz az, hogy — mint Hunfalvy hirdeti — a magyarok legelőször Pannóniában, a német terítő papoktól hallottak valamit Atiláról és a hunokról; mert hallaniok kellett róla, ha előbb nem, akkor, midőn ez 448-ban meghódította szomszédaikat, az akatirokat, s talán ő velők, az onugurokkal is, elismertette felsőbbiségét!

Továbbá *Atila* halála után, 457 tájban, az *onogurok* a Kubán folyó mellékére költöztek, hol a görög és örmény irók tanuskodása szerint a többi, keleten maradt *hun* népségek és *Atila* hunjainak visszatért maradványai szomszédságában, sőt társaságában laktak. — Majd a VI. század közepén ők is meghódoltak törzsrokonaiknak, a Volga mellékén lakó *ugur* népségből kiszakadt *uar* és *khun* nemzetségeknek, mely népet a kortársak *avarok*nak is, de *leggyakrabban* szintén *hunok*nak neveztek. — Ezután pedig a VII. század közepéig egy és ugyanazon szövetséges államban éltek *Atila népének maradványaival* a Dulo nemzetségből szár-

¹ L. Századok 1896. évf. 779. és Török Történetirók II. köt. 159.

² Thierry Amadé: Attila történelme. Ford. Szabó Károly. Pest 1865. I. 48—50.

⁴ Thierry I. 95—96.

mazó fejedelmek kormányzása alatt. Ha a *bolgár* — *kuturgur* — *unogur* szövetség felbomlásával megszakadt volna a *hun* népségekkel való összeköttetés, már körülbelül csak 400 esztendő esett volna közbe a legelső magyar krónika szerkesztéseig, a mi már nem olyan nagyon hosszú idő. — De a magyarok ekkor, vagy ezután nem sokára a Maeotis és Pontus fölé (Lebediába, majd Atelkuzuba) kerültek, hol az egykoru görög írók egészen a VII. század második feléig emlegetik a *kuturgur*, *uturgur* és *bolgár* nevű *hun* népségeket. Ezek közül a bolgárok 679-ben átkeltek a Dunán s a mai Bulgáriát alapították. A *kuturgur* és *uturgur* hunokat pedig talán elnyelte a föld, mikorra a magyarok Lebediába kerültek? Ezeknek *elköltözéséről* *mitsem tud* a történelem, minél fogva minden valószínűség a mellett szól, hogy meghódoltak a magyaroknak és összeolvadtak velök. — Végre mikor a magyarok bejöttek a mai Magyarországra, ennek területén még *több helyen* találtak *avarokat*, vagyis *ugur* eredetű *hunokat*. Mert a frankok győzedelme után nem csupán azok az avarok maradtak életben, a kiket Nagy Károly 805-ben Sabaria és Carnuntum közé (vagyis a mai Sopron, Moson és alsó Pozsony megyék területére) telepített,¹ és az avarokat nem II. Jenő pápa levele említi utoljára 826-ban;² — hanem még nagyobb számban laktak Pannónia más részében, továbbá a Tiszán túl,³ a régi Daciában, vagy Gepidiában is; és említik őket az egykorú írók még a 850. év körül,⁴ sőt a 871. évből is,⁵ tehát úgy szólván egészen a magyarok beköltözéséig.⁶ Az avarok fenmaradására vonatkozó eme történelmi adatok pedig annál hitelesebbek; mert Konstantinus császárnál is azt olvassuk (De admin. imp. 30. fej.), hogy még az ő idejében (950 körül) is éltek *avarok* Horvátországban, mint a

¹ Thierry: Attila tört. II. 374—375.

² Ugyanott II. 377.

³ Eginhard ugyanis ezt írja a 796. évre vonatkozólag: »Pipinus Hunnis (= avarok) *trans Tizam* fluvium fugatis.« Idéze Thierrynél II. 354.

⁴ Ravennai Guidonál, ki a IX. század közepén írt, ezt olvassuk: »Dacia prima et secunda, quae et *Gepidia* appellatur, ubi modo *Unii*, qui et *Avarii* inhabitant.«

⁵ A 871. évben Salzburgban írott »*Conversio Bogoariorum et Carantanorum*« cz. munkában ezt találjuk Pannoniára vonatkozólag: »Eos (avares), qui obediebant fidei . . . tributarios fecerunt regum et terram, quam possident residui ad huc pro tributo regis obtinent usque in hodiernum diem. Tunc vero sclavi post Hunnos inde expulsos venientes coeperunt istis partibus Danubii diversas regiones habitare.« (Pertz kiad. XI. köt. 7. lap).

⁶ Timon Sámuel (Inago antiquae Hungariae. Cassoviae 1733, a 340. l.) ezt írja: »*Lazius* ex vetusto codice anno 1000 scripto depromit, Radfridum fuisse Fabianensem et Vigenensem Praesulem summo Pontifice Leone V. coque tempore *Hunnoavares* tertio a Christiana religione descivisse seque Ungarorum suae originis populorum superstitione infecisse. Praefuit autem Leo V. Ecclesiae anno 907.« — Ugyancsak ő írja ezt is (319. l.): »*Joannes Aventinus* (XV. század) refert (Annales Bojorum, lib. 4) Ugros, sua lingua Magaros . . . Daciam ultra Tibiscum annem invasisse, *Avaros* atque *Hunnos* excidisse, delevisse. *Avatorum* atque *Hunorum* nomen in Európa tunc interiisse.«

horvátok alattvalói s könnyen meg lehetett őket különböztetni a horvátoktól.

Látnivaló, hogy a magyarok ősei voltaképpen eleitől fogva szakadatlanul összeköttetésben álltak törzsrókonaikkal, a többi *hun* népségekkel s ha időnként elváltak is tőlük, később ismét összekerültek és egyesültek velök (mint Attila hunjainak maradványaival a Maeotisnál s az avarokkal Pannóniában); — minélfogva *a hunokkal való rokonságnak, illetőleg közös eredetnek közvetlen tudomása voltaképpen soha sem vált emlékezetté*, vagy legfőlebb már itt, a honfoglalás és a keresztyén vallás fölvétele után. Az volna aztán a valóságos csoda, ha ennek az ezer éves multnak, *ezer éves együttélésnek* emléke nem maradt volna fenn a honfoglalástól az első magyar krónika szerkesztéséig!

Én nem látom azt, hogy a *történelem* ellene mondana a hun-magyar rokonságnak (mint Roesler és Hunfalvy hirdeti), sem azt, hogy »esztelenség« azt hinni, mintha eme rokonságban való hit hazai szóhagyományon alapulna; ellenkezőleg azt látom, hogy a világtörténelemnek minden adata éppen mellette szól ennek a rokonságnak s azt is látom, hogy hogyan maradt fenn és miért kellett okvetetlenül fenmaradni e rokonság tudatának a magyar népben. A rejtély tehát nem itt, nem ebben a dologban van, hanem abban, hogy hogyan állíthatott és írhatott huzamosabb időn keresztül a *valósággal homlokegyenest ellenkezőt* olyan ember, a ki a »történelem szentségét« emlegeti és *bűnösnek* mondja azt, a ki vét ellene? ¹

Nem én mondom s nem is más valaki mondja, hanem — ha a minden egyes időpontra nézve legilletékesebb régi írók tudósításait tanulmányozzuk — maga a történet folyása mutatja meg még a homályosan látónak is, hogy valamint a magyarok rokonsága, illetve közös eredete Attila hunjaival: *történeti valóság*, ugy ennek a rokonságnak tudása és a benne való hit: valósággal apáról fiúra szállott, szájról szájra maradt *nemzeti hagyomány*. Éppen ez indította krónikásainkat arra, hogy a nemzeti hagyomány készletén kívül (melyet azonban tudákos elfogultságukban nem birtak eléggé megbecsülni) felhasználják ama *külföldi kutföket*, melyek a hunok történeteit tárgyalják, valamint a *pannóniai német mondákat* is, melyekből szintén vettek föl egyet s mást.

Megmutattam már föntebb, hogy a magyarok őseinek, az *onuguroknak*, okvetetlenül ismerniök kellett a nagy hun fejedelmet, *Atilát*, ha talán nem is úgy, mint saját fejedelmüket, de legalább úgy, mint a velök szomszédos akatiroknak (= kazarok) urát. A hun fejedeleme neve a hunoknál s természetesen a régi magyaroknál is, *Etele*-nek hangzott, mit nemcsak Thúróczi, Oláh Miklós és Ritius ²

¹ Hunfalvy Pál: Az oláhok története. Budapest 1894. I. köt. Jegyzetek XXII. lapon.

² Thuroczi János krónikája I. rész. 13. fejezet: »Attyla, qui *Hungarico*

bizonyítanak, hanem az 1286., 1329., 1331., 1332. és 1333. évekből fenmaradt oklevelek is, melyekben még találkozunk a régi *Etel*, *Etele*, *Ethele* névvel.¹ Ezért van az, hogy Kézai Attila, vagy Athyla helyett mindig *Ethela* alakot ír; s ezért van különösen az, hogy a Krépes-Krónika és Pozsonyi Kr. az *első* kijövetel elbeszélése alkalmával (midőn a nemzeti hagyomány alapján beszél) *Ethele*, illetve *Ethela* vezért ismernek, ellenben már Pannóniában (mikor külföldi források után beszélnek) ugyanezt *Atyla*, vagy *Athila* rex néven emlegetik. Az a körülmény, hogy a Volga mellől elinduló *Etele* a krónikáknál egyszerre átváltozik Pannóniában *Attilává*, tudtommal még senkinek sem tűnt fel; pedig igen fontos dolog, mert *Etele* a nemzeti hagyományé, *Attila* pedig a külföldi krónikáké. A Volga vidékén még ismerte *Etelét* az ott lakó onugur nép, de a távoli Pannóniában szereplő *Attiláról* már csak idegen könyvekből értesült a későbbi nemzedék.

Ez a név minden valószínűség szerint azonos, vagy legalább összefügg a török eredetű *Etıl*, *İıl* szóval, a mely általában nagy folyót jelent; mely a történelemben előfordul mint a Volga, Oxus, Don, Dneszter és Dneper neve² s mely a régi magyar nyelvben *Ethyl* (Anonymus), *Etul* (Kézai, Képes és Budai Kr.) és *Etel* (Dubniczi Kr.) alakú volt. A két név összefüggését bizonyítják a következők. 1. Valamint a görög írók a hun fejedelmet *Ἀτιύλας* vagy *Ἀτιύλας*-nak nevezik, éppen úgy a Volgát Zemarkhosz *Ἀτιύλας*, Konstantinus császár pedig *Ἀτιύλ* néven ismeri. 2. Tud a történelem egy *Jajk* nevű kipcsaki khánról,³ a mely név köztudomás szerint egyszersmind az *Ural* folyónak török neve. 3. Abulgázi említ a hajdan korból egy *Tengiz* nevű török khánt, mely név törökül »tengert« jelent. 4. A Jeniszeibe ömlő Abakan folyó mellékén lakó *szagaj* törököknek Radloff textusai közt található mondái emlegetnek egy *Talaj* nevű fejedelmet, a mely szó különben a szagajok nyelvén szintén »tengert« jelent. 5. A török *Akus* személynév⁴ szintén nem egyéb, mint a tör. *akıs*, vagy *akus* közfőnév, melynek értelme: »folyás, folyó.« 6. Ide kell még számítanunk azt a körülményt is, hogy Sejkh Szulejmánnak közép-ázsiai török szótára (a Lugat-i-csagataj, 5. lapon) alhangu *Atıl*

idiomate Ethele dictus est. — Nicolai Olahi Hungaria et Atila (Vindobonae, 1763, 105. l.): »Atila *hungarice* Ethele dictus« Ritius (De rebus ung. I. 383.) pedig: »Attila, quem Hungarici gentiliter Ethele vocant.«

¹ *Etele*, filius Johannis, possessor Sari vocatae, 1286-ból (Árpádkori Új okmánytár XII. 448). *Ethele* de Corthol, 1329-ből (Anjoukori okmánytár II. 401.) Az 1331. és 1332. évekből I. Jerney: Magyar Nyelvkinccsek. *Ethele*, pater Martini, 1333-ból (Codex Dipl. VIII. 3 : 711.) Végre : Gregorius, dictus *Etıla*, 1395-ből. (Cod. Dipl. X. 8 : 379).

² L. erre nézve Századok 1896. évf. 802. l.

³ Egy nogaji-tatár nyelven írott krónikából: Klapproth, Voyage au mont Caucase. Paris 1823 I. köt. 181.

⁴ Egy török vitéz neve 1220-ból (Journal Asiatique, 1849. évf. XIV. k. 449. l.) és egy szibériai tör. fejedelmé (Vámbéry : A török faj, 172. l.)

alakjában is ismeri a Volga nevét, s ezt irták át a régi görög írók *Ατηλας* alakkal.¹

Kutatásunk végeredménye tehát az, hogy igazuk van krónikáinknak, mikor a magyarokat közös eredetűeknek tartják *Atila hunjaival* s mikor azt mondják, hogy a IV. század második felében a hun népségnek csak egyik része költözött Pannóniába (melynek maradványai azután visszatértek künn maradt rokonaikhoz), a másik része pedig sokkal későbbben Álmos, vagy Árpád vezetése alatt. Azért van igazuk, mert *olyan szájhagyományt örökítettek meg, melyet tökéletesen igazol a világtörténelem.*

THURY JÓZSEF.

¹ Hunfalvy Pál nem fogadta el az *Atila, Etele* névnek a tör. *Etil, Etel*-ből való származtatását, még pedig ilyen indoklással: »A nép-psychologiai tapasztalás szerint tengert, folyót, tavat személyesített ugyan a phantasia; minden mythologia teli van azzal. De hogy *személyt tengernek, folyónak, tó-nak nevezett volna a phantasia: én legalább nem tudom.*« (Ethnographia. Szerk. Réthy L. 1890. évf. 246. l.) A fentebbi hat pontban bebizonyítottam, hogy voltak történeti személyek, a kiknek a neve »folyó«, vagy »tenger« jelentésű vala, sőt azonos egy bizonyos folyó nevével, mint pl. *Jajk* kháné.

